

ارتباط استعمال سیگار و سایر مواد مخدر در دانش آموزان و دانشجویان با والدین آنها

دکتر سید غفور موسوی^۱، دکتر حمیدرضا روح افزا، دکتر معصومه صادقی

چکیده مقاله

مقدمه. وابستگی و سوء مصرف مواد دخانی و سایر مواد مخدر، یکی از شایعترین اختلالات روانپزشکی در رده سنی نوجوانان و جوانان است. تنها ۴/۵ میلیون مرگ سالانه در حال حاضر در اثر استعمال سیگار جای تأمل دارد. شناخت عوامل زمینه‌ای قابل تغییر در این رابطه اهمیت زیادی دارد. از آنجا که والدین یکی از عوامل مؤثر مستقیم و یا غیرمستقیم در گرایش به اعتیاد هستند. بررسی چگونگی رابطه اعتیاد و سوء مصرف والدین و فرزندان در قشر تحصیل کرده جوان و نوجوان می‌تواند تأثیر خانواده‌ها در گرایش به مواد را روشن‌تر سازد.

روشها. در ۴ بررسی انجام شده در تابستان ۱۳۷۷ روی ۸۸۳ نفر آزمودنی در بین دانشجویان پسر دانشکده پزشکی، دانشکده تربیت بدنی، دانشکده هنر پردیس و دانش آموزان سال آخر دبیرستان یک پرسشنامه اعتیاد اعتبار‌سازی، طراحی و سپس توسط آزمودنیها تکمیل و پاسخ‌ها از طریق صندوقهایی در محل مطالعه جمع‌آوری گردید. آمارگیری بصورت سرشماری در چهار خوشه انتخاب شده انجام شد. حیطه سؤالات نوع مواد مصرفی، مقدار مصرف، سن شروع، وضعیت والدین و نحوه آشنائی بود که در نرم‌افزار SPSS 9 و با آزمون کای دو و مک‌نمار تحلیل و گزارش شد.

نتایج. در این بررسی درصد سابقه استعمال دخانیات و سایر مواد مخدر در دانشکده پزشکی به ترتیب، ۳۴/۹ درصد و ۲۱/۸ درصد، دانشکده پردیس ۳۸/۸ و ۱۶/۶ درصد، دانشکده تربیت بدنی ۲۱/۲ و ۱۵/۶ درصد و دانش آموزان پسر شهرستان نجف‌آباد ۴/۲ و ۵/۷ درصد بود. استعمال دخانیات و سایر مواد مخدر در خانواده آزمودنیها در دانشکده پزشکی ۴۴/۷ درصد و ۱۷/۷ درصد، در دانشکده پردیس ۴۱/۷ درصد و ۲۶/۵ درصد، در دانشکده تربیت بدنی ۳۱/۳ درصد و ۱۰/۶ درصد و در دانش آموزان سال آخر دبیرستان ۳۶ درصد و ۳۰ درصد بود. رابطه استعمال مواد در والدین و فرزندان از نظر آماری در هر یک از چهار بررسی فوق معنی‌دار بود.

بحث. در هر ۴ گروه مورد بررسی ارتباط معنی‌داری بین استعمال سیگار و مصرف سایر مواد در والدین و فرزندان بدست آمد. در سایر بررسی‌ها فرزندان والدین معتاد سایکوپاتولوژی بیشتری داشتند. همچنین در بررسی‌های مشابه نیز تا ۶۳٪ والدین افراد معتاد خود اعتیاد داشتند. مقایسه یافته‌های مشابه اهمیت توجه به کانون خانواده را در اصلاح اعتیاد در جامعه مورد تأکید قرار می‌دهد، می‌توان فرزندان افراد معتاد را بعنوان یک گروه هدف اساسی و مهم در برنامه‌های پیشگیری وارد نمود.

● واژه‌های کلیدی: اعتیاد، والدین، استعمال سیگار، دانشجویان، دانش‌آموزان

مقدمه

وابستگی و سوء مصرف مواد دخانی و سایر مواد مخدر، یکی از شایعترین اختلالات روانپزشکی در رده سنی نوجوانان و جوانان است(۱). طبق گزارشات سازمان بهداشت جهانی تنها مصرف سیگار سالانه ۴ میلیون مرگ را در پی دارد(۲). سهم کشورهای در حال توسعه از استعمال دخانیات معادل ۷۰ درصد کل مصرف دخانیات جهان است و در بررسی‌ها ۲۸/۷ درصد سیگاری‌ها در رده سنی ۱۸-۲۴ سال بوده‌اند(۳). در صورتیکه در دهه‌های گذشته این رده سنی حداقل مصرف سیگار را داشته است(۴). در تحقیقی در بین دانشجویان ۳۴/۸٪ سیگار، ۷/۱٪ تریاک، ۳/۸٪ مرفین، ۳/۳٪ حبشیش و ۱/۱٪ هروئین مصرف می‌کردند(۵). با توجه به شیوع بالای مصرف مواد مخدر در جوانان، کاهش سن شروع مصرف و از آنجا که استعمال دخانیات و دیگر مواد مخدر یکی از مهمترین علل قابل پیشگیری مرگ در دنیا است(۶)، شناخت عوامل زمینه‌ای گرایش به استعمال سیگار و سایر مواد مخدر، و مداخله جهت حذف این عوامل، مهمترین گام در این مسیر است. از آنجا که خانواده اولین کانون حضور فرزندان و الگودهی به آنها محسوب می‌شود و مداخله در معضلات اجتماعی و فرهنگ‌سازی بهتر است از جوامع کوچکتری همچون محیط خانواده شروع شود. مشاهده شده که فرزندان والدین با سوء مصرف مواد، اختلال در روابط فردی در مدرسه و جامعه دارند(۷) از سوئی عدم آگاهی از شیوه صحیح زندگی در خانواده، تعداد زیاد فرزندان، نارسائی والدین در انتقال الگوهای مناسب زندگی به نسل جدید و خانواده‌های ناهنجار را می‌توان از عوامل زمینه‌ساز دانست(۸) و در این گروه مطالعه به بررسی ارتباط استعمال دخانیات و مواد مخدر در دانش آموزان سال آخر دبیرستان و نیز دانشجویان دانشکده پزشکی، هنر و تربیت بدنی با استعمال دخانیات و سایر مواد مخدر در والدین آنها پرداخته‌ایم.

روشها

در ۴ مطالعه مقطعی در تابستان ۱۳۷۷ تا زمستان ۱۳۷۸، ۸۸۳ نفر آزمودنی پس از دانشجویان دانشکده هنر، تربیت بدنی، پزشکی اصفهان و دانش آموزان سال آخر دبیرستانهای شهر نجف‌آباد مورد بررسی قرار گرفتند یک پرسشنامه ۱۳ سؤالی که روایی آن به تأیید متخصصین رسید و اعتماد

۱- مرکز تحقیقات علوم رفتاری و مرکز تحقیقات قلب و عروق دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

والدین، از نظر استعمال دخانیات و مصرف مواد مخدر بود. اطلاعات حاصله از پرسشنامه بعد از جمع‌بندی در SPSS 9 با آزمونهای آماری مقایسه دو کمیت با حدود اطمینان ۹۵ درصد، با آزمون مجذور کای جهت مقایسه بین گروه‌ها و از آزمون mac-nemar برای بررسی ارتباط والدین و فرزندان در دو گروه استفاده شد تحلیل گردید.

نتایج

در مجموع ۴ مطالعه انجام شده بیشترین درصد استعمال دخانیات در دانشجویان هنر و کمترین در دانش‌آموزان بود. دانش‌آموزان کمترین و دانشجویان پزشکی بیشترین درصد سابقه استعمال مواد مخدر را داشتند. در این بررسی پاسخ آزمودنیها در مورد استعمال دخانیات و مواد مخدر در والدین آنها نشان داد که در مورد استعمال دخانیات و مواد مخدر در هر ۴ مطالعه رابطه آماری معنی‌داری بین استفاده والدین و فرزندشان از مواد مخدر و سیگار بدست آمد (جدول ۱).

آن در حجم نمونه پایلوت اولیه ۵۰ نفری چک شده بود و آلفای کرونیخ ۰/۸۶ برای کل پرسشنامه تعیین گردید. جهت بدست آوردن پاسخهای صحیح‌تر و افزایش برگشت پاسخنامه‌ها، بررسی بصورت خود ایفا طراحی و با قرار دادن صندوقهای خاصی در محل بررسی شد. در دانش‌آموزان دبیرستانی سال آخر بدلیل محدودیت‌های بیشتر ۵ سؤال دیگر جهت اخذ بهترین پاسخ به پرسشنامه اضافه شد. سوالات اضافه شده بر اساس پایلوت اولیه اصلاح شد بطوریکه آلفای کرونیخ در این آزمودنیها در پایلوت اولیه ۳۰ نفری که در آنالیز نهایی محاسبه نشد، ۰/۸۳ بود که در محدوده پایایی پرسشنامه‌های طراحی شده در سه مطالعه دیگر بود. در این بررسی در دبیرستانها ۱۷۶ از ۲۰۰ پرسشنامه، در دانشجویان هنر ۲۲۶ از ۲۳۶ پرسشنامه، در دانشکده تربیت بدنی ۱۹۸ از ۲۰۲ پرسشنامه و در دانشجویان سال آخر پزشکی ۳۱۱ از ۳۲۹ پرسشنامه تکمیل و برگشت داده شد. در هر چهار مطالعه تمامی افراد واجد شرایط بصورت سرشماری مورد بررسی قرار گرفتند. سوالات پرسشنامه در حیطه نوع مواد مصرفی (دخانیات و سایر مواد مخدر) مقدار مصرف، نحوه آشنائی، سن شروع و وضعیت

جدول ۱: فراوانی نسبی مصرف سیگار و سایر مواد مخدر در آزمودنیها و والدین آنها

ردیف	بررسی	تعداد نمونه	درصد استعمال دخانیات		درصد مصرف سایر مواد مخدر	
			والدین	آزمودنیها	والدین	آزمودنیها
۱	دانشکده پزشکی *	۳۱۱	۴۴/۷	۲۴/۹	۱۷/۷	۲۱/۸
۲	دانشکده هنر پرديس *	۲۲۶	۴۱/۷	۳۸/۸۶	۲۶/۵۴	۱۶/۶۸
۳	دانشکده تربیت بدنی *	۱۹۸	۳۱/۳۲	۲۱/۲	۱۰/۶	۱۵/۶۳
۴	دانش آموزان نجف آبادی *	۱۷۶	۳۶	۱۴/۲	۳۰	۵/۷

* P < ۰/۰۵

در این بررسی نوع ماده مخدر مصرفی که بیشترین استفاده را در بین سایر مواد داشت تریاک و بعد از آن حشیش بود (جدول ۲).

جدول ۲: درصد فراوانی نوع ماده مخدر مصرفی در آزمودنیها در چهار بررسی انجام شده

ردیف	بررسی	تریاک	حشیش	هروئین	مرفین	کوکائین
۱	دانشکده پزشکی	۷۶/۳۳ ± ۲/۴۱ *	۲۳/۱۴ ± ۲/۳۹	-	۱/۵۳ ± ۰/۶۹	-
۲	دانشکده هنر پرديس	۶۹/۷ ± ۳/۰۵	۲۴/۲ ± ۲/۸۴	-	۶/۱۰ ± ۱/۵۹	-
۳	دانشکده تربیت بدنی	۸۱/۸ ± ۲/۸۰	۱۵/۱۵ ± ۶/۵۴	۲/۰۵ ± ۱/۲۲	-	-
۴	دانش آموزان نجف آبادی	۷۱/۲ ± ۲/۴۱	۸/۳ ± ۲/۰۷	-	-	-

بحث

با مقایسه داده‌ها بمنظور شناسایی یکی از زمینه‌های گرایش به استعمال دخانیات و سایر مواد مخدر در این بررسی بین استفاده والدین از سیگار و مواد مخدر و استعمال آنها توسط فرزندانشان رابطه معنی‌داری وجود دارد. در

در این بررسی ارتباط آماری معنی‌داری بین استعمال سیگار و دانشجویان شهرستانی بودن (ساکن خوابگاه یا منزلهای دانشجویی) دیده شد (P < ۰/۰۵) ولی در مورد استعمال مواد مخدر و عامل دوری از خانواده ارتباط معنی‌داری یافت نشد.

از یافته‌های دیگر این مطالعه، مصرف کمتر موادمخدر در دانشجویان تربیت‌بدنی نسبت به دانشجویان هنر و پزشکی است که می‌توان آن را به نوع رشته و گرایش کمتر ورزشکاران به استعمال سیگار و موادمخدر که آنها را از میادین ورزشی دور می‌کند، مربوط دانست. درصد بالای استعمال سیگار در دانشجویان هنر را می‌توان به الگوگیری مضاعف این قشر از وضعیت هنرمندان در بسیاری از بازیهای سینمایی که در آنها سیگار بعنوان نماد روشنفکری و تجدد استعمال می‌شود مربوط دانست. در مورد دانشجویان سال آخر پزشکی علت احتمالی نتایج نامطلوب حاصله مربوط به انگیزه‌های شغلی ضعیف و آینده مشوش در این گروه است.

در پایان با توجه به اینکه خانواده و به طور اخص اعتیاد والدین نقش مهمی در اعتیاد و سوء مصرف مواد توسط فرزندان دارد، و نیز با توجه به اینکه برنامه‌های آموزشی-رفتاری خانواده‌ها عوامل خطر مربوط به آنها را کاهش داده است (۱۱). با توجه به اینکه قوانین خاصی در زمینه مصرف سیگار وجود ندارد و اقدامات در زمینه دیگر موادمخدر آنچنان چاره‌ساز نبوده است لازم است آموزش به خانواده‌ها را در برنامه‌های پیشگیری لحاظ نمود.

مطالعه‌ای ۵۹٪ فرزندان والدین معتاد یک سایکوپاتولوژی داشتند که در مقایسه با گروه کنترل (۲۸٪) تفاوت معنی‌داری داشت ($P < 0/01$) و این فرزندان اختلال بین فردی بیشتری نشان داده و شانس اعتیاد بالاتری داشتند (۷). در یک بررسی در شیراز اکثر معتادین، پدر و یا برادر معتاد داشتند. این مطالعه یکی از عوامل خطر مرتبط با اعتیاد را وجود اعتیاد در خانواده دانست (۹). در مطالعه‌ای دیگر مشکلاتی که در سیستم خانواده افراد معتاد وجود داشت، عبارت بودند از مصرف موادمخدر توسط والدین (۶۳٪)، روابط سرد عاطفی (۸۹٪)، بی‌توجهی والدین (۶۰٪)، طلاق والدین (۳۰٪)، نداشتن سرپرست مناسب (۴۰٪)، مشکلات اقتصادی (۹۰٪)، آشفتگی عاطفی و خانوادگی (۸۰٪)، که هر کدام از این مشکلات می‌تواند یک عامل خطر سوء مصرف موادمخدر در فرزندان این خانواده‌ها باشد (۱۰).

با توجه به نتایج این مطالعه و مطالعات مشابه، نویسندگان مقاله اینگونه احتمال می‌دهند که عوامل خطر مرتبط با خانواده از قبیل: عدم ارتباط صمیمانه در خانواده، عدم نظارت کامل، عدم وجود بزرگسال سالم بعنوان الگو، سطح استرس خانوادگی زیاد می‌تواند زمینه‌ساز اعتیاد در فرزندان این خانواده‌ها شود.

مراجع

- 1- Kaplan HI, Sadock BJ, Grebb TA. *Synopsis of psychiatry 6th Ed. Williams & Wilkins, Philadelphia, 2000; 287-436.*
- 2- Morray CGL, Lopez AD. *Alternative Projections of mortality and disease by cawe: 1990-2020: global burden of disease study. Lancet 1997; 349: 1498-1504.*
- 3- World Health Organization. *Tobacco or Health: a global status report. Geneva WHO: 1997.*
- 4- Wechsler H, Rigo Hi NA, Gledhill-Hoget LH. *Increased level of cigarette use among college students: a cause for national. Concern JAMA 1998; 280: 1673-8.*
- ۵- غنی‌زاده ا. *Psychoactive Substance Use Among Iranian Medical Students*. خلاصه مقالات اولین کنگره سراسری راهکارهای بهداشتی مبارزه با اعتیاد، زاهدان ۱۹-۱۷ اسفند ۱۳۷۸، ۸۵.
- 6- Centers for Disease control and prevention. *Tobacco use-United state; 1900-1999: MMWR 1999; 48: 786-993.*
- 7- Wilevs RW, Sergeant JA, Gunning WB. *Psychological mechanisms of enhanced risk addiction in children of alcoholies: A dual pathway? Acta Pae diatr suppl 1994; 404: 9-13.*
- ۸- شجاعی‌زاده د. *بررسی علل گرایش به اعتیاد در استان تهران و ارائه برنامه آموزشی*، خلاصه مقالات اولین کنگره سراسری راهکارهای بهداشتی مبارزه با اعتیاد، زاهدان ۱۹-۱۷ اسفند ۱۳۷۸، ۳۸.
- ۹- غنی‌زاده ا. *Factor Related to Opioid Dependency*. خلاصه مقالات اولین کنگره سراسری راهکارهای بهداشتی مبارزه با اعتیاد، زاهدان ۱۹-۱۷ اسفند ۱۳۷۸، ۸۶.
- 10- Liepman MR, Calles JL, et al. *Genetic and non-genetic factors influencing substance use by adolescents. Adolescent Medicine 2002; 13(2): 375-405.*
- 11- Catalno RF, Gainey RR, Fleming CB, et al. *An experimental intervention with families of substance abusers: one year follow up. Addiction 1999; 94(2): 241-254.*